

Piekarczyk, Dorota / Wysocka, Aneta

Relatywizm w języku i w kulturze

Etnolingwistyka 21, 345-348

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

tkania przeznaczono na dyskusję nad zastosowaniem metod ankietowych w praktyce badań językoznawczych – poruszono problem sformułowania pytania ankiety (aby nie ukierunkowywać odpowiedzi), omawiano różne metody badań eksperymentalnych (m.in. dyferencjału Osgooda, testu skojarzeniowego, ankiety typu zamkniętego i otwartego). Rozmowa koncentrowała się również wokół sposobu przeprowadzenia badań ankietowych oraz porównywania uzyskanych wyników. Zebrani nawiązywali również do kwestii wyboru metodologii oraz sposobu postępowania przy wykorzystaniu różnych danych (systemowych, ankie-

towych, tekstowych) do opisu pojęć – pojawiła się wątpliwość, czy każdy z trzech typów danych miałaby opracowywać jedna osoba, czy też specjaliści od ankiet powinni podsumować wyniki badania eksperymentalnego. Prof. Michael Fleischer (wraz ze współpracownikami, dr Anetą Siemens i drem Markiem Grechem) zadeklarował przygotowanie kwestionariusza do badań ankietowych wybranych pojęć (*dom, Europa, wolność, praca, honor*). Kilka osób spośród obecnych zadeklarowało gotowość opracowania konkretnych pojęć (*dom, wolność, Europa*).

Iwona Bielińska-Gardziel

RELATYWIZM W JĘZYKU I W KULTURZE

W dniach 3–5 czerwca 2008 r. odbyła się w Sandomierzu międzynarodowa konferencja naukowa „Relatywizm w języku i kulturze”. Było to XLI spotkanie konwersatorium *Język a kultura*, zorganizowane przez prof. prof. Annę Pajdzińską i Ryszarda Tokarskiego. Honorowy patronat nad konferencją objął Burmistrz Miasta Sandomierza mgr. inż. Jerzy Borowski.

Zaproszenie do dyskusji nad relatywizmem przyjęli naukowcy z wielu ośrodków polskich m.in. z Warszawy, Gdańska, Torunia, Katowic i Krakowa. Konferencja miała charakter interdyscyplinarny – wzięli w niej udział językoznawcy, psychologowie, filozofowie i literaturoznawcy. Podczas trzech dni obrad przedstawiono dwadzieścia siedem referatów.

Referaty wygłoszone pierwszego dnia ukazywały problem relatywizmu językowego i kulturowego z perspektywy psychologicznej, filozoficznej i antropologiczno-kulturowej. Wystąpienie Bożydara Karczmarka (UMCS) pt. *Sensoryczne uwarunkowania języka* poświęcone było wzajemnemu wpływowi doświadczenia zmysłowego na język i języka na doświadczenia sensoryczne. Jerzy Trzebiński (Szkola

Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie) w referacie *Nieświadomy kontekst naszych myśli i decyzji: badania eksperymentalne* pokazał różnicę między klasycznym a kognitywnym rozumieniem ludzkiego umysłu, a przede wszystkim między sposobami pojmowania zawartych w nim struktur wiedzy. Przedstawione przez niego wyniki badań eksperymentalnych dowodzą, że człowiek interpretuje zwykle swoje doświadczenia przez odwołanie do schematów poznawczych (scenariuszy), które są aktywizowane i działają poza kontrolą świadomości. *O genezie i koncepcyjnych pokrewieństwach zasady względności językowej znanej pod mylącą nazwą „hipotezy Sapira-Whorfa”* mówił Adam Skibiński (Szkola Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie). Wskazał na pewne nieporozumienia narosłe wokół zasady względności językowej, a zwłaszcza na przypisywaną Sapirovi i Whorfowi myśl, że język determinuje percepcję. Zaproponował, by zasady względności nie interpretować w kategoriach relatywizmu poznawczego, ale mówić o „uperspektywianiu” poprzez język. Problem relatywizmu w filozofii poruszyła z kolei Aleksandra Derra (UMK) w referacie *Czy wielość prowadzi do dowolności? O użytecznym wymiarze relatywizmu*. Pokazała ona, że relatywizm daje się rozpatrywać na tle dwóch dychotomii: relatywizm – absolutyzm, relatywizm – względność, przy

czym pierwsza z nich ma charakter komplementarny.

Ewa Bińczyk (UMK) wystąpiła z referatem *Egzotyka funkcjonowania języka w kulturach archaicznych*, w którym zajęła się wzajemnymi zależnościami między myśleniem, mówieniem i działaniem w kulturach sprzed rewolucji neolitycznej. Pokazała, że w kulturach tych język sprowadzał się do praktyk mowy (nie dostrzegano arbitralnego i konwencjonalnego charakteru symboli językowych); pełnił on przede wszystkim funkcję koordynacyjną (regulował zachowania w grupie) i fatyczną, a dopiero wtórnie funkcję informacyjno-referencyjną. Superperformatywność języka stanowiła fundament porządku społecznego, a „sklejenie języka ze światem” sprawiało, że kultury te nie знаły kłamstwa.

Pierwszego dnia obrad referat swój wygłosił także Roman Kalisz (UG) (*Relatywizm a semantyczne studium nicości*). Wykorzystując założenia i metodologię lingwistyki kognitywnej przedstawił analizę semantyczną pojęcia ‘nicości’, jakie utrwalone jest w języku polskim.

Większość referatów wygłoszonych drugiego dnia obrad dotyczyła relatywizmu zewnętrznego. Dwa spośród nich poświęcone zostały nazwom barw w różnych językach: Danuty Stanulewicz (UG) *Relatywizm a nazwy barw* i Koji Mority (Instytut Sławistyki PAN) *Nazwy barw w języku japońskim i polskim*. Danuta Stanulewicz na podstawie własnych badań ankietowych oraz wcześniejszych ustaleń lingwistów starała się dociec, w jakim stopniu znaczenia nazw barw są zrelatywizowane do poszczególnych kultur, a w jakim mają charakter uniwersalny. Przedmiotem jej szczególnego zainteresowania był związek między odniesieniem prototypowym barwy a warunkami geograficznymi, w jakich żyje dana wspólnota językowa. Koji Morita mówił natomiast o semantyce nazw kolorów w języku japońskim. W centrum swojego zainteresowania postawił trzy problemy: specyfikę podziału spektrum barw w języku japońskim, referencje prototypowe nazw kolorów oraz konotacje kulturowe tych nazw.

Języka japońskiego dotyczyły również wystąpienia Romualda Huszczy (UW) i Jarosława Pietrowa (UW). Romuald Huszcza w referacie

pt. *Pragmatyka modestii epistemicznej w języku japońskim i koreańskim* zajął się kwestią zawiązania stopnia pewności sądów i honoryfikatywnością, które przejawiają się w czasownikach wiedzy, a także w strukturach gramatycznych. Jarosław Pietrow (*Kategoryzacja kwantytatywna w języku japońskim i jej współczesne modyfikacje*) pokazał, w jaki sposób zamknięty i nieproduktywny zbiór kwantyfikatorów jest wykorzystywany i przekształcany po to, by sprostać wymogom zmieniającej się rzeczywistości technicznej i informatycznej.

Referaty Anny Tyrpy (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Kielcach) i Joanny Porawskiej (UJ), Beaty Abdallah-Krzepkowska (UŚ), Zofii Zaron (UW) i Piotra Sobotki (UMK) oraz Kamilli Termińskiej (UŚ) przedstawiały analizy porównawcze wybranych kategorii pojęciowych. Anna Tyrpa i Joanna Porawska w referacie pt. *Wizerunek Niemca w językach polskim i rumuńskim* skoncentrowały się na licznych podobieństwach między obrazami Niemca, jakie są utrwalone w polskiej i rumuńskiej kulturze ludowej. Referentki wykazały, że analogie te wynikają ze zbliżonych doświadczeń historycznych i ekonomicznych chłopów. Beata Abdallah-Krzepkowska (*Metaforyczna konceptualizacja sprawiedliwości w Koranie*) pokazała sposób, w jaki obecne w Koranie pojęcie Bożej sprawiedliwości ustrukturyzowane jest za pomocą metafory konceptualnej *sprawiedliwość to transakcja handlowa*. Przedmiotem analizy Zofii Zaron i Piotra Sobotki (*O naturze sumienia*) była semantyka nazw z pola leksykalnego ‘sumienie’ w języku hebrajskim i w polszczyźnie. Referenci zwracali uwagę na fakt, że stopień odmienności między polskim i hebrajskim polem leksykalnym stwarza trudności w przekładzie, co w szczególny sposób dotyczy Biblii. Natomiast Kamilla Termińska (*Zmysły, wiedza i prawda w hebrajszczyźnie biblijnej*) skoncentrowała się na semantyce hebrajskich rdzeni, które odnoszą się do rezultatu poznania (mądrości), wartości poznania (prawdy i pewności), postaw i efektów poznawczych (wiedzy, erudycji, umiejętności) oraz poznania zmysłowego.

Problem relatywizmu w języku z perspektywy literaturoznawczej przedstawili: Mariusz Leś (Uniwersytet w Białymstoku), Ma-

kiej Mrozik (IBL PAN) oraz Weronika Biegłuk-Leś (Uniwersytet w Białymstoku). Mariusz Leś (*Wszechwidza narracyjna a relatywizm*) przybliżył funkcjonującą we współczesnej literaturze kategorię narratora i rozważał możliwość zastosowania w jej opisie pojęcia relatywizmu. Maciej Mrozik (*Doświadczenie granic języka w twórczości Vladimira Nabokova*) zwrócił uwagę na pojawiający się często u Nabokowa problem nieadekwatności językowych środków wyrazu do opisu doświadczenia wewnętrznego. Weronika Biegłuk-Leś (*Zniewolenie – wolność – gra. Językowe przestrzenie rosyjskiego postmodernizmu*) na przykładzie utworów Wieniedikta Jerofiejewa pokazała przewartościowanie referencjalności języka i mimetyczności w prozie, które było reakcją na doświadczenie dyskursu totalizującego.

Drugiego dnia obrad zaprezentowany został również referat Danuty Kępy-Figury (UMCS), poświęcony zagadnieniu relatywizmu wewnątrzjęzykowego: *Relatywizm języka – pułapka bezczynności czy szansa aktywności poznawczej*. Autorka, uznając za istotę relatywizmu „subiektywizm aktywności poznawczej”, zwracała uwagę, że relatywizm jest także problemem wewnątrzjęzykowym, wynikającym z współistnienia różnych wizji świata, jakie są zawarte w danym języku. Problem ten pokazała referentka na przykładzie tekstów publicystycznych i poetyckich.

Trzeci dzień obrad otworzył referat Katarzyny Skowronek (IJP PAN) i Bogusława Skowronka (AP Kraków) *Jeden film – wielu widzów – różnorodność odczytań. Relatywizm a filozofia pragmatyzmu*. Odwołując się do tezy relatywizmu interpretacyjnego, przedstawili oni wyniki badań ankietowych nad odbiorem dzieła filmowego. Pokazali, że źródłem relatywizmu interpretacyjnego jest fakt, iż każdy widz przenosi swoje doświadczenia i oczekiwania na percypowane dzieło. Celem ich analiz było również ukazanie wzorca wartości, jaki kryje się za sformułowanymi w recenzjach sądami i ocenami.

Elżbieta Wierzbička-Piotrowska (UW) w referacie *„Pogadajmy jak Polak z Polakiem” – relatywizm konwersacyjny przedmiotem zainteresowania językoznawcy* poddała analizie zjawisko relatywizmu konwersacyjnego, wyróż-

nając w nim relatywizm uświadomiony (który może być zapowiedziany bądź nie) i nieuświadomiony. Głównym przedmiotem jej zainteresowania były frazy zapowiadające postawę relatywną, czyli sygnalizujące ujęcie danego zjawiska z wybranej perspektywy, np. *porozmawiać / dogadać się / pogadać / pomówić jak Polak z Polakiem*.

Problemu relatywizmu konwersacyjnego dotyczyły również referaty Aleksandry Niewiary (UŚ) *„Polskość” zrelatywizowana* i Andrzeja Kominka (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Kielcach) *Metafory jako narzędzie relatywizacji zła moralnego we współczesnym dyskursie religijno-etycznym*. Aleksandra Niewiara zmierzała do ustalenia, czy kategoria polskości jest w różnych dyskursach tylko odmiennie profilowana, czy też mamy w nich do czynienia z różnymi kategoriami polskości. W tym celu poddała analizie dyskurs szlachecki, etniczny, arystokratyczny, chłopski i postkolonialny. Andrzej Kominek zajął się natomiast zagadnieniem relatywizmu etycznego i sposobami, w jakie może on być językowo wyrażany za pomocą metafor ontologicznych i zmysłowych.

Tematem wystąpienia Jacka Warchali (UŚ) były *Światy sprzeczne, czyli relatywizm utajony*. Referent przedstawił trzy możliwe ujęcia zjawiska relatywizmu: jako determinizmu, pluralizmu i perspektywizmu. Skoncentrował się na trudnościach w komunikowaniu się przedstawicieli różnych pokoleń, proponując zastosowanie do opisu tego zjawiska kategorii teoretycznych wypracowanych przez Basila Bernsteina.

O relatywizmie obecnym we współczesnych mediach mówił Paweł Nowak (UMCS) w referacie *Prekonceptualne schematy poznawcze i strukturalistyczne opozycje binarne a relatywizm skuteczności i ocen komunikacji w mass mediach*. Pokazał, że media, próbując porządzić sobie z konsekwencjami nadinformacyjności i nadkomunikacyjności oraz dążąc do zwiększenia skuteczności własnych komunikatów, czynią z relatywizmu narzędzie efektywnego i atrakcyjnego dla odbiorcy prezentowania zjawisk.

Małgorzata Pytla (UMK) w wystąpieniu zatytułowanym *Paninterpretacjonizm – czy her-*

meneutycy mówią prawdę? zastanawiała się, czy kategorii, jakimi posługuje się hermeneutyka w ujęciu Hansa-Georga Gadamera, można rozpatrywać na tle zjawiska relatywizmu.

Anna Pajdzińska (UMCS) w referacie pt. *Czy „zakłety krąg języka” można przekroczyć?* pokazała, w jaki sposób myśl o relatywizmie językowym obecna była od czasów najdawniejszych w refleksji filozoficznej, a później również językoznawczej – od starożytnego sporu *physei - thesei* do współczesnej teorii językowego obrazu świata. Następnie przedstawiła analizy tekstów artystycznych, które z jednej strony ujawniają ograniczenia języka (na przykład poprzez obnażanie niemożności wyrażenia za jego pomocą indywidualnych odczuć i przemyśleń, a także poprzez proponowanie nowych sposobów modelowania rzeczywistości), z drugiej zaś są dowodami na możliwość przewyżczenia tych ograniczeń.

Konferencję zamykał referat Ryszarda Tokarskiego (UMCS), zatytułowany *Relatywizm wewnątrzjęzykowy – dylemat językoznawcy*. Po-

stawiony w tytule problem rozpatrywany był na przykładzie struktury semantycznej słowa. Zgodnie z ujęciami współczesnej semantyki, znaczenie słowa ujawnia specyfikę konceptualizacji świata dokonywanej przez użytkowników języka. Na znaczenie słowa składają się więc zarówno cechy konieczne i wystarczające, jak i sfera fakultatywnych konotacji, które mają swoje źródło w różnych typach racjonalności i rozmaitych punktach widzenia. Mówiący dokonuje wyboru cech znaczeniowych w zależności od punktu widzenia, jaki sam przyjmuje. Język zatem oferuje możliwość ujęcia danego elementu świata z odmiennych perspektyw, a skoro tak, to pojawia się pytanie, z jakim relatywizmem mamy do czynienia i czy w ogóle można o nim mówić.

Materiały z konferencji ukażą się drukiem w Wydawnictwie UMCS jako kolejny tom lubelskiej „czerwonej serii”.

Dorota Piekarczyk,
Aneta Wysocka

RÓŻNE JĘZYKI CZY TEN SAM JĘZYK? OGÓLNO-POLSKA KONFERENCJA „JĘZYK IV RP”

W dniach 10–12 lipca 2008 roku w zabytkowych wnętrzach Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego odbyła się ogólnopolska konferencja pod niejednoznacznym tytułem „Język IV RP”. Zorganizowana przez Wydział Filologiczny i Wydział Polonistyki UJ oraz Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej otoczona została patronatem naukowym przez prof. dr hab. Renatę Przybylską, prof. dr hab. Elżbietę Tabakowską, dr hab., prof. UJ Jolantę Antas, dr Anetę Załazińską i dr. Macieja Czerwińskiego – reprezentujących Uniwersytet Jagielloński; prof. dr hab. Ryszarda Tokarskiego z Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej; związanego z Państwową Akademią Nauk prof. dr hab. Romana Laskowskiego oraz ks. dr. hab., prof. PAT Wiesława

Przyczynę z Papieskiej Akademii Teologicznej. Rangę spotkania podniosło objęcie konferencji honorowym patronatem przez prof. dr hab. Jerzego Bartmińskiego, prof. dr hab. Jerzego Bralczyka oraz prof. dr hab. Walerego Pisarka. Nad sprawnym przebiegiem konferencji czuwał zaś Komitet Organizacyjny tworzony przez pracowników UJ dr. Macieja Czerwińskiego, mgr Małgorzatę Pasicką i dr. Bartosza Trzewika.

Konferencja „Język IV RP” była miejscem spotkania badaczy wielu dyscyplin naukowych. Problemy współczesnej komunikacji społecznej i komunikowania politycznego ujmowane były z perspektywy filologicznej, językoznawczej, socjologicznej, politologicznej, medioznawczej, psychologicznej, filozoficznej oraz historycznej.

Punktem wyjścia organizatorów konferencji stało się przekonanie o zaistnieniu kategorii IV RP jako kluczowego pojęcia debaty publicznej ostatnich lat. Wykład plenarny *Kariera przecieku. Problem wiarygodności dyskursu publicznego tzw. IV Rzeczpospolitej* prof. dr hab.